

הרב אברהם אלימלך לעדעדייך

כולל קנין משפט, בני ברק יצ"ו

מי תיקן התקנות שלא נזכרו בגמרא בהדיא מי הוא המתקן האם הן מימי משה רבינו ע"ה

בגמרא מוזכר מאות תקנות של חכמי הדורות לדורותיהם, כגון התקין רבי יוחנן בן זכאי, או תקנת אושא, תקנת יהושע בן נון, או עזרא תיקן, אמנם רבים מהתקנות שהוזכרו בגמרא לא נזכר מי מחכמי ישראל הוא זה שתיקן אותה תקנה.

במאמר שלפנינו נדון על אותם תקנות שלא נודע מי תיקנם, והדבר נוגע מאוד בכדי ליישב כמה וכמה קושיות. כגון אם נשאל על מעשה שאירע בימי דוד שלא נהגו אז באחת מתקנות חז"ל, אם התקנה נתקנה קודם דוד או יש מקום להקשות, אך אם התקנה נתקנה אחר זמנו קושיא מעיקרא ליתא. וכהנה רבות יש וכמו שיתברר הדבר בעזהשי"ת בהמשך המאמר שלפנינו. ובאמת מצינו בזה הרבה סתירות, ולפי הנראה יש פלוגתא בין חכמי הדורות הראשונים והאחרונים מי הוא זה שתיקן אותם תקנות שלא נזכרו בש"ס מי תיקנם, וכפי שיתבאר להלן.

דברי הראשונים שסתם תקנה הוא מימי עזרא

והנה הראשון שמתייחס להשאלה מיהו אותו מתקן "סתם תקנות" שלא נזכרו בגמרא מי תיקנם, הוא ספר 'סדר תנאים ואמוראים' שהוא חיבור קדום מהגאונים העתיקו הר' יוסף טוב עלם, (הובא בתוס' ובראשונים)^א, והמחזור ויטרי על אבות העתיק בהקדמה כל אותו חיבור מעט הכמות ורב האיכות, ומהות אותו חיבור הוא הקדמה ופירוט סדר הדורות וכללי הש"ס בתמצית הקיצור, ושם כתב "סתם תקנה הוא מימי עזרא", מצינו איפה שהגאונים פשטו איבעיין וכל "סתם תקנה" נתקן מימי עזרא.

אמנם מצינו לכאורה בכמה מקורות שגדולי הראשונים והאחרונים הבינו כדבר פשוט שכל התקנות של חז"ל היו קדומות מאוד, ונתקנו עוד לפני עזרא.

דברי מהר"י אלאחדב שסתם תקנה הוא מימי משה רבינו

היחיד שמדבר על זה בפירוש הוא בעל הפסח דורות^ב (להר"י אלאחדב, אחד מרבתינו הראשונים בסיציליה) שמאריך בענין ד' כוסות, ושהוא תקנה מתקנת חז"ל, ושם כתב

א. תוס' ב'ומא (דף פג. ד"ה מר) ובכתובות (דף ו. ד"ה האי) ובשבועות (מא. ד"ה ולמר) ובע"ז (לה. ד"ה חדא ובדף נו: ד"ה לאפוקי) ובחולין (עו: ד"ה מר). וכן בכמה ראשונים בכל הש"ס, וע"ע שם הגדולים (ערך הספרים אות ס' י"ח).

ב. 'מכון בית אהרן וישראל', ירושלים תשס"ב.

שד' כוסות הוא תקנה מימי משה, והוסיף שם ולא עוד אלא כל התקנות שלא נזכר מי תקנם הוא מימי משה, ולא הזכיר מקור לדבריו שנראים מחודשים מאוד.

וכנראה מהר"י אלאחדב הבין שאם היה סיבה לתקנה, ודאי כבר חששו לזה חכמי ישראל לדורותיהם אפילו מימי קדם, ולכן כל שלא נזכר שהתקנה נתחדש בזמן מסוים כנראה כבר היה מימי משה, [והתקנות שאיתא בפירוש שנתקנו מאוחר יותר, כמו תקנת אושא, כנראה בהם לא היה סיבה לתקן עד אז, שהרי גם עינינו רואות שכל דור יש שינויים בדרך החיים ואופי בני אדם, וראי' לדבר כל התקנות של יהושע קשורים לישוב ארץ ישראל ולחיים קבועים איש תחת גפנו ותחת תאנתו, ואותם תקנות ודאי שלא היה סיבה לתקנם בימי משה].

והדברים כמעט מפורשים בתשובת הגאונים (מוסאפיה סימן ע"ו), וז"ל אותו תשובה "לרב האי. ששאלתם במה שאמרו (שבת יד:) שלמה תיקן עירובין וידים בשלמא נטילת ידים תקן משום סרך תרומה, אלא עירובין היאך תקן שלמה, וכי לא היו נהוגין ישראל קודם שלמה בהם. כך הן הדברים שכל אותן השנים שהיו ישראל טרודים במלחמות ובאויבים ובכמה מיני צרות, לא היה להן פנאי למדוד בין עיר לעיר, ולתקן פתחי מבואות, ולהניח עירובין, שהיה להם לצאת במחנות ולשמור את הספר. ושמא לא נהגו בעירוב, כי במחנה הם פטורים, כמו ששינו (עירובין יז.) ארבעה דברים אמרו במחנה מביאין עצים מכל מקום, ופטורין מנטילת ידים, ומדמאי, ומלערב. וכשעמד שלמה שנאמר בימיו יהודה וישראל רבים כחול וכו' איש תחת גפנו ותחת תאנתו תקן להם ידים ועירובין שלא נהגו בהן מקודם עד אותו זמן".

מפורש בדבריו שצריכים הסבר למה לא נתקן תקנה כלשהו עד זמן מסוים, ולכן הקשה שם השואל למה לא תקנו עירוב עד ימי שלמה, ורבינו האי מסכים אם שאלת השואל, ומשיב לו שלא היה סיבה לאותו תקנה עד ימי שלמה מחמת ב' טעמים^ג.

[ויש' לציין לדברי החזקוני פרשת מקץ (מ"ג ל"ד) 'וישכרו עמו, שעדיין לא גזרו על סתם יינם', ולכאורה תמוה שבפירוש איתא בגמרא (יומא כח.) שהחמירו גם בעירוב תבשילין, אלא ע"כ ס"ל לחזקוני כל גזירה שהיה בכל דורות ישראל החמירו גם האבות והשבטים, משא"כ סתם יינם שמפורש בפרק קמא דשבת שתלמידי שמאי והלל גזרו עליו, אלמא שעד אז לא היה סיבה לתקן, ולכן לא החמירו בזה האבות והשבטים^ד].

גמרא שבת ואילו משה תיקן כמה תקנות

והנה בגמרא שבת (דף ל.) ואילו משה רבינו גזר כמה גזירות ותיקן כמה תקנות וקיימות הם לעולם ולעולמי עולמים ולא יפה אמר שלמה ושבח אני את המתים וגו', מבואר

ג. ועיין דברי ירמיהו הלכות עירובין (פ"א ה"ב) מש"כ בזה.

ד. והנה במהרש"א (שבת קלט.) איתא שהשבטים שתו סתם יינם מפני אימת מלכות, משמע שהחמירו בסתם יינם, ואולי נחלקו בגדר האיסור של סתם יינם, שמצינו מחלוקת באחרונים אם סתם יינם יש לו עיקר מן התורה או לא, ואכ"מ.

שמושה "תיקן כמה תקנות" ורש"י שם כתב כי ההיא דתני במגילה (דף ד., ודף לב.) משה תיקן להם לישראל שיהו שואלין ודורשין בענייניו של יום, ע"כ, וודאי תקנה אחת אינו מפרש "כמה תקנות", ועיין עוד ברבינו ניסים גאון, וז"ל במסכת ברכות בפרק שלשה שאכלו כאחת (דף מח:) אמר רב נחמן משה תיקן להם לישראל ברכת הזון, בשעה שירד להן המן, ובמסכת מגילה בפרק בני העיר (דף לב.) תנו רבנן משה תיקן להן לישראל שיהו קורין ודורשין בענייניו של יום, ובפ' יוה"כ (יומא עה:) משה תיקן להם זמן סעודה^ה, ובמסכת תעניות (דף כז.) בפרק בנ' פרקים בשנה משה תיקן להם לישראל שמונה משמרות ארבעה מאלעזר וארבעה מאיתמר עכ"ל. עכ"פ מביא עוד כמה תקנות, ולדברי מהר"י אלאחדב יש עוד עשרות תקנות שלא נזכר מי תקנו והם מימי משה, ואינו מן התימה מרש"י ור' ניסן גאון על מהר"י אלאחדב, שרש"י ודאי לא בא לפרש 'כמה' תקנות, בתקנה אחת אלא הביא דוגמה אחת, וגם רבינו ניסים הביא רק התקנות שנזכרו במקומות אחרים, וכידוע דרכו של ר' ניסים בחיבורו הוא להעתיק הגמרות שיש במקומות אחרים הקשורים לאותו סוגיא, וכמו שכתב הוא ז"ל בהקדמה שלו.

ויש להוסיף שעדיין רבינו ניסן גאון הסביר מהו "כמה תקנות", אבל היכן מצינו ש"גזר כמה גזרות", ועיין גליוני הש"ס (על ירושלמי מסכת עירובין פ"י) ששבות שלא להזות בשבת הוא מימי משה, וכמו שיתבאר להלן בארוכה, מ"מ עדיין אינו אלא גזירה אחת, ולא "כמה גזירות", אך לדברי מהר"י אלאחדב אתי שפיר, [וע"ע להלן עוד כמה גזירות מימי משה].

ובאמת מצינו כמה תקנות שלא נזכר מי תיקנם, והראשונים ואחרונים מסיחים לפי תומם מגלים לנו שהבינו כדבר פשוט שהוא מימי משה, וכדלהלן.

הזאה שבות

בגמרא איתא הזאה שבות ואינו דוחה שבת, ולכאורה הוא תקנת חז"ל שנתקן ביום מן הימים, אך עיין בסמ"ג (עשין רכ"ד) שמבואר מדבריו שהבין כדבר פשוט שהוא מימי משה, ועוד יותר יוצא מדבריו שמפרש כן לשון הפסוק "ולא יוכלו לעשות הפסח במעודו".

ועוד יותר יש במושג זקנים (במדבר פ"ט פסוק ו') שמבואר מדבריו שהוא תקנה מימי משה, ועוד יותר יש בדבריו שהקשה מכח זה, עיי"ש "ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם, ותימה הא אמרינן בסדר עולם ובפ"ר עקיבה במסכת שבת (דף פז:) דר"ח היה ביום ראשון, כדאמרינן ראשון למעשה בראשית, א"כ שביעי שלהן חל בשבת והיאך יקבלו הזאה בשבת דהא שבות היא" עכ"ל, ולכאורה מאי קשיא ליה הא הזאה שבות מדרבנן הוא,

ה. גירסת גמרא שלנו 'עד שבא משה וקבע להם זמן סעודה'.

ו. וע"ע ירושלמי כתובות פ"א ה"א משה התקין שבעת ימי המשתה ושבעת ימי האבל כו' וע"ע ירושלמי מגילה פ"ג ה"ז משה התקין מטבע של תפלה כו', וכירושלמי הזה משמע גם בבבלי יומא (דף טט:) 'ורבנן היכי עבדי הכי ועקרי תקנתא דתקין משה'.

ועדיין לא נתקן, אלא מוכח מדבריו שהבין כדבר פשוט שאם יש סיבה לתקן כנראה כבר תקנו מימי קדם.

והר"י מלוניל פסחים סה: הביא גירסא "וכשראה ר' עקיבה שלא הרגיש בכל זה אמר לו בפירוש, אל תדינני בשעת הדין מה שקבלתי ממך ומכל חכמי ישראל עד משה, מפני שהזאה שבות היא ואינה דוחה את השבת", [ואולי זהו באמת מקורו של הסמ"ג].

נמצא לפנינו כמה ראשונים שנקטו כדבר פשוט, שהאיסור להזאות בשבת, הוא תקנה מימי משה, והא לך לשון הפנ"י (ר"ה כט:): כמ"ש הסמ"ג לענין הזאה לממאי נפש שהיו בימי משה אף על גב שאינו אלא שבות, והרבה גדולים הסכימו עמו, ומייתי ראיה מדאמרינן בפרק במה מדליקין משה גזר כמה גזירות ותיקן כמה תקנות ע"כ.

ועיין שיירי קרבן עירובין פ"י שמפרש מה שאמרו בירושלמי שם, "משבות א' למדו כמה שביתות" שהשבות הוא הזאה וממנו למדו שיש לעשות שבותות בשבת, מבואר מדבריו שרק הזאה הוא תקנה קדומה, וממנו למדו חכמי הדור בדורות מאוחרת לתקן שבותות, אבל זה שייך לומר בדברי הסמ"ג והר"י מלוניל, אבל בדברי המושב זקנים שהקשה מכח הנחה שודאי תקנה קדומה היא, מבואר לכאורה שכל שבות הוא מימי קדם, ועוד שהפנ"י כתב שמקורו של הסמ"ג הוא מגמרא שבת "ותיקן כמה תקנות", ומהיכי תיתי שדוקא הך שבות הוא מימי משה, [ולפי דברי הר"י מלוניל יכול להיות שהיה להם כזה גירסא בגמרא].

להלן עוד כמה תקנות שמבואר שהם מימי משה

חינוך. החיוב שיש על האב לחנך בניו במצות הוא חיוב דרבנן, וכמו שאיתא בש"ס כמה פעמים, עיין לדוגמה גזיר דף כט:; "אתי חינוך דרבנן ודחי וכו'", ובחגיגה (דף ד.) "קמן שהגיע לחינוך דרבנן היא". ואילו במורי אבן שם (חגיגה דף ב) הוכיח מהסוגיא שם, שע"כ קי"ל לרבי שכבר גזרו רבנן (בימי עלי ושמואל) על חינוך קמן, הובא גם בתוס' רעק"א (כלאים פ"ח מ"ב).

כלאים בבהמה טמא עם טמאה. עיין תוס' יו"ט (מסכת כלאים פ"ח מ"ב) כתב לשיטת הראשונים שטמא עם טמאה אינו אסור אלא מדרבנן איך פריך מקרא דדוד ובניו בפרד שהוא משני מינים ששניהם טמאים, ולכאורה ש"מ דמדאורייתא אסורין, וכתב ע"פ תוס' שכזית ראשון אטו שני הוא מימי משה, הכא נמי נוכל לומר שנזרו אף שלא מצינו בן. ועיין רעק"א שם, שע"כ פסיקא ליה לגמרא בן.

אבילות ז' ימים וז' ימי שבעה ברכות. נחלקו הראשונים אם אבילות יום אחד דאורייתא או רק אנינות יום אחד, אבל לכו"ע אבילות ז' ימים דרבנן, עיין טור שו"ע יו"ד סימן שצ"ה, ובאמת עיין לשון הרמב"ם פרק א' אבילות הלכה א' אבל שאר השבעה ימים

ז. אך עיין להלן בסוף המאמר שהבאנו עוד כמה מקורות שאמרינן קבלני וכו' עד משה.

אינו דין תורה, אף על פי שנאמר בתורה ויעש לאביו אבל שבעת ימים (בראשית נ, י), ניתנה תורה ונתחדשה ההלכה ומשה רבינו תיקן להם לישראל שבעת ימי אבילות ושבעת ימי המשתה, עכ"ל, ובספר בית הלל ביו"ד סי' שצ"ח העיר שלא מצינו כן בשום מקום ע"ש, אך כבר העירו מפרשי הרמב"ם שם שדברי הרמב"ם מקורם מהירושלמי כתובות (פרק א' הלכה א'), עיין עמודי אש (סימן ז אות ו').

וראיתי בשיעורי ר' דוד (להגר"ד פוברסקי, כתובות סימן י"ט) שהעיר לגבי שבעה ברכות שהרמב"ם סותר את עצמו, שבהלכות אישות (פ"י הי"ב) כתב הרמב"ם וז"ל, וכן תקנו חכמים שכל הנשוא בתולה, יהיה שמח עמה שבעת ימים, וכו', ושם לא כתב שהוא תקנה מימי משה. אך לפי כל מה שמתבאר לפנינו אין זה סתירה, שגם תקנה מימי משה נקרא "תקנת חכמים", ואדרבה ריבוי מתקנות חז"ל הוא מימי משה.

כל היוצא במלחמות דוד מגרש על תנאי. בגמרא שבת (דף נז.) שכל היוצא למלחמת בית דוד כותב גט כריתות לאשתו, ועיין בבעל הטורים פרשת מטות בפסוק "ועבר לכם כל חלוץ" (במדבר פרק לב פסוק כא) שגם משה עשה כן וממנו למד דוד. ועיין בארוכה בשו"ת ציץ אליעזר (חלק ט"ו סימן נ"ז) שהעיר לפי"ז מדוע תלתה הגמ' תקנה זאת על שם דוד, הא לדברי הבעל הטורים דוד הוא דלמד זאת ממשה, ומשה הוא שהתקין ותיקן בכזאת.

גזירה כוית ראשון אמו כוית שני. בגמרא יבמות (דף כ:) גזרה ביאה ראשונה אמו ביאה שניה ותוס' בקדושין (לח בד"ה דאקריב) שמימי משה כבר גזרו כוית ראשון אמו כוית שני.

הבחנה. מדרבנן אסור לאשה להינשא תוך ג' חדשים ממיתת בעלה, כדי שיוכלו להבחין אם הולד מבעל הראשון או מבעל השני, והנה במסכת יומא (דף עה.) איתא תניא אידך גר שמגיד להם לישראל אי בן תשעה לראשון ואי בן שבעה לאחרון, והעיר התוס' ישנים (שם ד"ה אי הוי בן ט' לראשון), 'ועדיין לא גזרו שצריכות להמתין שלשה חדשים משום הבחנה כי לא הוצרכו עדיין שהמן בודק', מבואר מדבריו שהבין כדבר פשוט שהתקנה היה צריך להיות גם אז, אלא כיון שהיה דבר שבדק לא תקנו.

מזונות. בכתובות (דף מז:) איכא מ"ד שלזון אשתו אינו אלא תקנת חז"ל, והנה הנביא בישעיה (פ"ד פסוק א') והחזיקו שבע נשים באיש אחד ביום ההוא לאמר לחמנו נאכל ושמלחנו נלבש רק יקרא שמך עלינו אסף חרפתנו, ועיין רד"ק שם, ובגליוני הש"ס (כתובות שם) העיר בזה, וכתב די"ל דתקנתא דרבנן שזון הבעל את אשתו כבר היתה בימי ישע' ועליו כוונת המקרא, ולדברי מהר"י אלאחדב אתי שפיר טפי.

ויש להוסיף בזה שבגמרא סנהדרין (דף עא.) רבי יוסי ברבי יהודה אומר בן סורר ומורה אינו חייב עד שיגנוב משל אביו ומשל אמו, ופריך אמו מנא לה מה שקנתה אשה

ה. אך עיין בפני משה (שם) שכתב, כלומר שיש להם רמז מן הכתוב בתורה.

קנה בעלה, ולכאורה מאי כקשיא ליה הא מה שקנתה אשה קנתה בעלה הוא משום תקנתא, דתקנו חכמים שיהיו מעשה ידי האשה כנגד מזונותיה, ופדיונה כנגד אכילת פירות נכסיה, וקבורתה כנגד ירושתו לכתובתה, כלשון הרמב"ם (פ"ב אישות ה"ד), וא"כ מן התורה שייך שתגנוב מאמו, אבל אם הוא תקנה מימי משה מעולם לא היה שייך שיגנוב מאמו, ולזה שפיר פריך לר' יוסי ברכי יהודה².

ירושת הבעל. נחלקו בגמרא אי ירושת הבעל דאורייתא או דרבנן, עיין כתובות (פד.) ובבבכורות (נב:), דהיינו אם הבעל יורש אשתו מן התורה או מדרבנן, והנה בבבא בתרא (דף קיט:) איתא שבדרך הטבע בנות צלפחד לא היו יכולות לזכות לפרי בטן, אלא מתוך שצדקניות הן נעשה להן גם כיוכבד, א"כ יש להעיר מה היה טענתם של בני יוסף בפרשת מסעי (במדבר לו) "ונגרעה נחלתן מנחלת אבותינו ונוסף על נחלת המטה אשר תהיינה להם ומגרל נחלתנו יגרע". ולמה חששו הא כיון שע"פ טבע לא היה צריך להיות להם ילדים לא יעבור הנחלה, וע"כ שחששו שיעבור הירושה לבעל, ולמה לא הוכיחו מהכא שירושת הבעל דאורייתא, ואדרבה אנן קי"ל ירושת הבעל דרבנן, עיין רמב"ם אישות (י"ב ט') ובנחלות (א' ח') ובשו"ע אבן העזר (סימן סט), ולהנ"ל אתי שפיר.

תקיעה [חכמה ואינו מלאכה]. מבואר בכמה מקומות שיש איסור לתקוע בשבת מדרבנן, אף שאינו מלאכה מ"מ יש איסור דרבנן לתקוע, עיין שבת (קיד:) ור"ה (טט:), וכן מפורש ברמב"ם (הלכות שופר וסוכה ולולב פ"ב ה"ו) "אף על פי שהתקיעה משום שבות", ולא נזכר בשום מקום מי תיקן אותו גזירה, ועיין פנ"י (ר"ה שם) שהוא מימי משה.

שמא יעבירונו ד' אמות ברה"ר. עוד תקנה מצינו שהמפרשים מתייחסים לימי משה, הוא החשש של שמא יעבירונו ד' אמות ברה"ר, שמחמת אותו חשש אסרו חז"ל לתקוע בשופר כשר"ה חל בשבת, ואסרו ליטול לולב בסוכות שחל בשבת, כדאמרינן "והיינו טעמא דלולב והיינו טעמא דשופר", וגם זה גזירה שלא נזכר מי תיקן אותו, ועיין בשו"ת התעוררות תשובה [להגאון ר' שמעון סופר בנו של הכתב סופר] (חלק א סימן קצ"ו) שנקט בפשיטות שהוא תקנה מימי משה, וע"פ מה שהעיר שבנחמ' סימן ח' מודיענו כל התנהגותם באחד לחודש השביעי, וגם מיום השני, ומספר שקראו בתורת ה' מן האור עד מחצית היום, יעוין שם, בכל הסימן לא נזכר רמז ורמזיה שתקעו בשופר, ובפרט כי זריזין מקדימין והי' להם לתקוע עוד קודם חצות לכל הפחות, והמה קראו בתורה מן האור עד מחצית היום, ועיי"ש שמוכיח שאותו היום שבת היה ולכן לא תקעו משום גזירה דרבה, והוסיף שם "שהיא היתה גזירה קדומה עוד מימי משה רבינו שגזר על הזאה בשבת משום שמא יעבירונו כדאיתא בפסחים ואתי שפיר שלא תקעו". ומבואר בדברי ההתעוררות בתשובה שם שמקורו הוא מהזאה, ועיין עוד גליוני הש"ס (ירושלמי עירובין פ"י).

איסור תחומין. נחלקו בגמרא אם תחומין הוא איסור תורה או איסור דרבנן, והנה נאמר ביהושע (יהושע ג' ד') שאמר לישראל אך רחוק יהיה ביניכם ובינו כאלפים אמה

2. שמעתי מדידי הרד"ג ר' מאיר טרבילו שליט"א.

וכו', ודרשו חז"ל (במד"ר פ"ב ט', ותנחומא במדבר ט') כדי שיהיה יכולין לילך אל הארון בשבת, אלמא בית דין של יהושע כבר גזרו אלפים אמה, וכן מהא דשלמה תיקן עירובין משמע דכבר נגזר תחום, אבל עיין בשו"ת תורת חיים [להגרי"ח זונגפלד] (סימן לט) בהאי ענינא "והנה בעירובי תחומין הרי איכא למ"ד דהוי דאורייתא, ואפילו למ"ד דהוי מדרבנן כבר נהגו בו מימי משה רבינו ויהושע בן נון, ככתוב (יהושע ג, ד) "היה וגו' כאלפיים", וכעין זה בהנהגות ופסקים [להגאון הנ"ל] (באורים איסורי שבת).

הדלקת נרות שבת. עיין פסיקתא זוטרותא פרשת ויקהל [לקח טוב] (שמות פל"ה פסוק ג) וכל חכמי הדורות לא נחלקו כלל, אלא במה מדליקין ובמה אין מדליקין, אבל בהבערה עצמה שראוי להדליק לא נחלקו כלל, ללמדך שקבלה היתה לישראל מימי משה רבינו להדליק הנר, [ובשו"ת חת"ס או"ח סי' קס"ח עפ"י היראים מצוה צ"ט ס"ל שחיובה דבר תורה, וכ"ה בא"ר סי' תרע"א סק"ב].

סדר המשוררים. עיין אבן עזרא פרשת בא (שמות פ"ב פסוק א) עתה הזכיר תחלת המצות שהיו על ידי משה ואהרן, כי הם לבדם היו נביאי התורה, כי אחריהם לא נתחדשה מצוה, רק אם היתה לצורך שעה כדבר גדעון ואליהו. ואל יעלה על לבך דבר השיר שהיה בבית השם על יד דוד, כי כמו תקון היה, ומוסד שיסד דוד ושלמה. וככה כתוב באמונתם ולא נבואתם. והגאון אמר, כי קבלה היתה בידם מפי משה, כי מלך יקום ויחדש כלי שיר, וכמוהו לא תוציאו משא מבתיכם ביום השבת ע"כ, וכן העלה החבר בספר הכוזרי, דהא דתיקנו דוד ושמאל סדר המשוררים דהכל צפוי היה כן מימי משה מסיני, והרשות נתונה ליד הנביאים להוציא סדרים מן הכח אל הפועל.

משמרות הלויים. לשון הרמב"ם (הלכות כלי המקדש פ"ג ה"ט) "שמאל הרואה ודוד המלך חלקו הלויים לארבעה ועשרים משמרות, ועובד משמר בכל שבת, וכל אנשי משמר מחלק אותם ראש המשמר לבתי אבות, וכל יום מימי השבת עובדים בו אנשים ידועים, וראשי האבות מחלקין אלו העובדים ביום שלהן איש איש על עבודתו", ועיין מעשי למלך שם שהעיר הא אין נביא רשאי לחדש דבר, ותירץ וי"ל דרבינו ג"כ סובר דקבלה היה כן מימי משה ע"ד שכ' הרמב"ן בסהמ"צ לפי דרכו דקבלה הי' בידם לעשות כ"ד משמרות לבית המקדש, נמצא אפילו תקנה שמפורש שהיה מימי דוד כבר נתקן קודם בימי משה.

י. ובדרך פקודיך (מצות לא תעשה כד חלק המחשבה) מביא שמשמע מדברי האריז"ל שנתקן בימי גלות ותמה עליו, מהנ"ל, וע"ע בזה בשואל ומשיב (מהדורה תניינא חלק ג סימן צט) ובשו"ת ערוגת הבושם (אורח חיים סימן צא) ובשו"ת יהודה יעלה [להגר"י אסאד] (ח"א אר"ח סימן פח),

יא. אכן בבר"ר, נאמר כל ימים שהיתה שרה קיימת היה הנר דולק מלילי שבת ועד לילי שבת וכיון שמתה פסק אותו הנר. וכיוון שבאה רבקה חזר עכ"ל. הנה שיחסוה חז"ל לפי קבלתם מצות הדלקת הנר בשבת כבר לשרה. ובוודאי נהגו כן כל הנשים הצדקניות שנהגו עפ"י תורת שם ועבר ואולי עוד לפני זה משעה שכבתה האשה נרו של עולם. ועיין בלקח טוב שטוען נגד הקראים שאוסרים הדלקת נר בשבת. ויתכן שמה"ט הנהיגו הקדמונים לומר בביהכ"ס משנת במה מדליקין כדי להוציא מדעת הצדוקים ועיין באור"ח סימן ע"ר.

שובר כלים להציל נרדף. איתא בסנהדרין (דף עד.) רודף שהיה רודף אחר רודף להצילו ושיבר את הכלים בין של רודף בין של נרדף בין של כל אדם פטור ולא מן הדין שאם אי אתה אומר כן נמצא אין לך כל אדם שמציל את חבירו מיד הרודף, ועי' לשונו של הרבינו ירוחם (מישרים נתיב ל"א ח"ב) ולא מן הדין אלא "תקנת חכמים" אך הפנ"י (ב"ק ס:) הקשה על הסוגיא בב"ק שם איך רצו לחייב דוד ששרף גדיש של שעורים, הא הציל הנרדף, מבואר שהבין כדבר פשוט שתקנה סתם קדומה היא, כיון שהסיבה לתקן כבר היה מימי קדם.

שמא יאמר לו נשרפו חיטיך בעליה. לדעת ר' יוחנן מן התורה מעות קונות, אלא שחז"ל בטלו התקנה שמא יאמר לו נשרפו חיטיך בעליה, כמו שמבואר בב"מ (דף מז:) ובכמה דוכתא. והנה בב"מ מו. אמר רב הונא מכור לי באלו וכו' חליפין ומקפיד עליהן מאי, והיינו דאיבעיא שמא כיון שמקפיד הו"ל כמו כסף, וכסף אינו קונה, וכן מפורש ברש"י שם "מי קנו תרוייהו במשיכה דחד מינייהו, או דלמא הואיל והקפיד עליהם הרי הן כדמים". ושם אמר רבא אטו חליפין בשופטני עסקינן דלא קפדי אלא כל חליפין מיקפד קפדי וקנה, דהיינו שרבא מוכיח שע"כ חליפין קונה אפילו אם מקפיד שכלאו הכי באיזה אופן ישתמש חליפין רק לשומים, ועיי"ש ברש"י בשופטני עסקינן דלא קפדי לדעת שיהיו שוות קצת דמים, שייטב בעיניו לתת לו את שלו כנגדו, ואפילו הכי קאמר קרא דקנה. ולכאורה למה מייתי רש"י "ואפילו הכי קאמר קרא דקנה", כיון שמן התורה מעות קונות, והא דכהיום אין מעות קונות אינו אלא מתקנתא דרבנן, ואולי אותו תקנה עוד לא נתקן בימי השופטים, ולכן בזמן הקרא נקנה חליפין אפילו במקפיד, וע"כ שהבין רש"י כיון שהסיבה לתקנה דהיינו החשש שמא יאמר לו נשרפו חיטיך שייך גם אז כנראה נתקן כבר אז².

קנין ד' אמות. כגמרא בבא מציעא (דף י.) אמר ריש לקיש משום אבא כהן ברדלא ארבע אמות של אדם קונות לו בכל מקום, מאי טעמא תקינו רבנן, דלא אתי לאנצויי, מבואר שחז"ל תקנו קנין כדי שלא יבאו לריב, ולא נתבאר מתי נתקן אותו תקנה, והנה ידוע מהגאון מאוסטראווצא שמחשבן החשבון של הממעט אסף עשרה חמרים, גבי השלו, ומחשבן למה דוקא עשרה חמרים, ותוכן דבריו שהמעט הוא העצלן שלא רצה ללקוט וקנה בד' אמות, מבואר מדבריו שהבין כדבר פשוט שקנין ד' אמות נתקן כבר אז³.

יב. שמעתי ראי' זו מידידי הר"ג ר' יוחנן ברי"צ בריזל שליט"א, עוד אציין ללשון התשובה נאות דשא סי' צ"א (הובא בפתחי תשובה חושן משפט סימן קצח סק"ח) גבי שכירות מטלטלין אם הוא כמו ספיקא דפלוגתא דרבנותא, כיון שנחלקו הפוסקים אי תקנת חז"ל היתה ג"כ בשכירות מטלטלין, וכתב על זה הנאות דשא, דגבי תקנות של חכמי התלמוד לא אמרינן כן, לפי שתקנות של חכמי התלמוד דין תורה נקרא, וכל מה שהוא ספק בתקנתם הו"ל כמו ספק בדין, דהמוציא מחבירו עליו הראיה יג. והנה בירושלמי גיטין (פ"ח ה"ג) ריש לקיש בשם אבא כהן ברדלא אדם זכה במציאה בתוך ארבע אמות. מזה טעמא (דברי הימים – א פרק כב פסוק יד) הנה בעוניי הכינותי לבית ה' זהב ככרים מאה אלף וכסף אלף אלפים ככרים ולנחושת ולברזל אין משקל כי לרוב היה ועצים ואבנים הכינותי. ועליהם תוסיף, מבואר שיליף קרא מדברי קבלה, וע"פ זה כתב השיירי קרבן (גיטין פ"ו ה"ב) והרא"פ (פאה ד') שדעת הירושלמי שהוא דאורייתא, מ"מ בגמרא שלנו מבואר שהוא דרבנן.

חזישין למיעוט. בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל (פרשת חקת), כתב בסדר הפרה, "ויבדיקנה בתמני סרי טריפן", דהיינו שצריכין לבדוק הי"ח טריפות, והעירו המפרשים למה צריך לבדוק י"ח טריפות, הא אזלינן בתר רובא, עיין דרך המלך (הלכות שחיטה פי"א) ובשו"ת הר צבי (אורח חיים ב סימן מה). והנה החר צבי הביא מתרצים שם"ל כמ"ד חישין למיעוטא, ודחה דבריהם דאף אם נאמר דחישין למיעוטא, הרי אינו אלא דרבנן, והתרגום יונתן אקרא קאי והרי מסתבר לומר דבימי משה עדיין לא נתקנה תקנתא זו לחוש למיעוטא, וא"כ אכתי קשה מנ"ל להתרגום יונתן דאלעזר הכהן יבדקנה בח"י טריפות עכ"ד. אך לפי דברינו יכול להיות שגם לר"מ היה זה תקנה מימי קדם, והתרגום יונתן [שכידוע אינו מיונתן בן עוזיאל אלא מדרש מאוחר יותר] ס"ל כר"מ.

ל"ט מלקות. בגמרא מכות (דף כב:) אמרינן אמר רבא כמה טפשי שאר אינשי דקיימי מקמי ספר תורה ולא קיימי מקמי גברא רבה דאילו בס"ת כתיב ארבעים ואתו רבנן בצרו חדא, מבואר שחז"ל הורידו המלקות לל"ט, והריב"ן והריטב"א כתבו דהלכה למשה מסיני הוא שלא ילקה רק ל"ט, ועיין גליוני הש"ס (שם) שמביא דברי היראים שאיתא "התורה אמרה ארבעים יכנו וחכמים דרשו מ' חסר אחת", אולי כך הית' גירסתו והוא מכון יותר, דאילו לשון ואתו רבנן בצרו חדא קצת קשה, שהרי לא הם הוציאים מדעתם רק היא הל"מ או נלמד מדרשא דקראי, וע"ע ברמב"ם הל' סנהדרין (פי"ז ה"א) ובכסף משנה שם מסתפק אם כוונת הרמב"ם שמן התורה לוקה מ' ומדרבנן רק ל"ט, או שכוונת הרמב"ם דרבנן קבלו הלכה למשה מסיני כן שלא ילקה מ' שלמות. והלחם משנה שם החליט כן שכוונת הרמב"ם דמן התורה לוקה מ' ורבנן הוא דבצרו חדא כפשטות לישנא דגמרא ע"ש, וכן מפורש בפירוש רבינו יהודה אלמדארי (מובא בקובץ שיטת קדמאי מכות שם) "ארבעים יכנו ואתו רבנן בצרי חדא פירוש כמה שוטים רוב בני אדם שמכבדין ספר תורה יותר ממה שהן מכבדין תלמידי חכמים, והלא בחכמתן עוקרין מה שכתוב בתורה", וכעין ספקת הכסף משנה איתא בצפנת פענח רק ששם כתב שלצד שהוא תקנה הוא תקנה מימי משה וז"ל (תניינא הלכות יסודי התורה פ"ה ה"ו), והנה לפי מ"ש רבינו בפירוש המשנה במכות שם ובהלכות סנהדרין פרק י"ז ה"א דזה רק מה דאין מלקין אותו ארבעים לרבנן, אם זה בגדר הלכה עוקבת את המקרא עיין סוטה דף מ"ז ובירושלמי פ"א דקדושין או זה גדר תקנת משה רבינו עי' במכות דף כ"ב ע"ב, ע"כ.

סדר התעניות. עיין עלי תמר (מסכת תענית פ"ב הלכה א) שמביא ממחזור רומא בולוניה ש"ג, בסדר ענין תעניות וז"ל, ארבע צומות תקנו נביאים ראשונים להתענות בהם וכו'. וכן נהגו מימי כנה"ג וימי הנביאים הראשונים על כל צרה וצרה הבאה על שונאי ציבור היו מתעניין ומתפללין י"ג מדות ועושים צדקה וגמ"ח ומכניעין את לבם וכו'. ועיי"ש שכתב וקרוב לומר שהיה הדבר מסורת מימי משה, כמו שבעת ימי המשתה שהוא מד"ס, ומבואר

יד. והנה כל הראיות המובאות בגמ' חולין יא. דהולכים בתר הרוב הוא מפסוקים, כגון עגלה ערופה, פרה אדומה, שעיר המשתלח וכו' ולכא' רבי מאיר היה יכול לדחות דההוא קודם תקנה, אע"כ שהתקנה הייתה כבר בזמן התורה ודוק.

בירושלמי ריש כתובות שמשנה תקנה. ואפילו תענית יחיד היה כבר הדבר פשוט בימי דוד כמ"ש בשמואל ב' י"ב מ"ז, ודוד אמר ענתי בצום נפשי, ברכי כשלו מצום (תהלים ק"ט) ועוד. ואולי התכוון המחזור רומא במ"ש וכן נהגו מימי כנה"ג וימי הנביאים הראשונים, לנביאים פנחס ואליהו ישעיה וירמיה, אף שזה דחוק בדבריו. ואולי מזמן כנה"ג נעשה הדבר כתקנה קבועה לצום ביום צרה שלא תבא. ויש להעיר כי גם הוצאת התיבה והנחת אפר מקלה, מבואר בתרגום שני במג"א שעשו כבר כן בתענית מרדכי ואסתר, עכת"ד.

מאה ברכות. עוד תקנה שנוצר בגמרא שכתבו הראשונים שהוא מימי משה, הוא החיוב לומר מאה ברכות ביום, והגם שהתם נזכר להדיה שהוא תקנה מימי דוד, עדיין הבינו הראשונים שנתקן כבר מימי משה רבינו, והם מסבירים שהיה הוא תקנה מימי משה ושכחם וחזר דוד ותיקנו. עיין רבינו בחיי בספרו כד קמח (ערך ברכה) ובספר המנהיג הלכות תפלה, וכעין זה במנורת המאור נר שלישי סימן ק"כ ועיין שו"ת יוסף אומץ [לרבינו החיד"א] (סימן ג) שהעיר ששום א' מהמחברים כגון כלבו וארחות חיים והטור והר"ד אבודרהם שדיברו בענין מאה ברכות, והביאו מ"ש רז"ל שדוד המלך ע"ה תקנם, וכן הרשב"ץ בתשובה הנזכר^ט לא הביאו דברי המנהיג הללו שכתב דמסורת היא מעיקרא משכה למשה מסיני ועי"ש מה שהאריך מאוד, אך הן בנו יסודם מזה שהגמרא דורש ענין מאה ברכות מפסוקים מן התורה.

שנים מקרא ואחד תרגום. הרוקח בפרשת דברים (פ"א פסוק ה' עמוד קסא) מציא רמז בדברי הפסוקים שמשנה הוא זה שתיקן להשלים פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום, וז"ל אלה הדברים אשר דבר משה וגו' דבר משה על בני ישראל וגו' הואיל משה באר תיקן הא דאיתא בפ"א דברכות לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור ב' מקרא ואחד תרגום ואפילו עמדות ודיבון לכך ב' פעמים דבר משה וא' באר הוא תרגום שמבאר, עכ"ל, והלוא התקנה של שנים מקרא ואחד תרגום לא נזכר בשום מקום שהוא מימי משה, אלא בברכות ח. איתא חייב אדם להשלים פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום, מבואר לכאורה שהרוקח הבין שכל שלא נזכר מי תיקן תקנה מסוימת הרי הוא מימי משה, אלא שאינו מוכח שיכול להיות שיליף ליה מרמז, ועוד יכול להיות כיון שמבואר בגמרא מגילה (דף ג.) שתרגום הוא מן התורה יכול להיות, שהבין שע"כ לצורך שנים מקרא ואחד תרגום^ט.

טו. [לעיל מיניה הביא דברי התשב"ץ "לא ראיתי בשום מקום בגמרא אם בפני הבית היו מברכין מאה ברכות אבל אני אומר מסברא שהיו מברכין אותן שהרי אמרו רז"ל שדוד המלך ע"ה תקנם וסמכו זה למ"ש נאם הגבר הוקם על וכו'"]

טז. בישול בדברים הנאכלים חי כתב הרמב"ם (פ"ט שבת ה"ג) המבשל דבר שאינו צריך בישול פטור, מבואר שליכא איסור מן התורה, וכתב השע"צ (סימן שי"ח קי"ד) דהיינו דבר שאינו משתבח ע"י בישולו, אבל עיין רעק"א (סימן רנ"ד) דפירות ליכא בישול מן התורה לדעת הרמב"ם משום שנאכלים כמות שהם חיין, משמע שלדעתו כל דבר שנאכל חי אין בו משום בישול.

תקנת שנאמרו בהם הלכה למשה מסיני

והנה מצינו עוד כמה תקנות חז"ל שנזכר עליהם בגמרא ובראשונים שהוא הלכה למשה מסיני, וצריך לברר מה כוונתם, עכ"פ לפי דברי ה'פסח דורות' קל יותר להבין אותו לשון, להלן כמה תקנות שנזכרו שהם הלכה למשה מסיני,

א המשנה בידים (פ"ד מ"ג) בכה רבי אליעזר ואמר סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם" צא ואמור להם אל תחושו למנינכם מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי ששמע מרבו ורבו מרבו עד הלכה למשה מסיני שעמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית, ועיי"ש בר"ש שהוא מדרבנן, ובתוספתא איתא הלשון וכך מקובלני מרבן יוחנן בן זכאי שקיבל מן הזוגות והזוגות מן הנביאים ונביאים מן משה הלכה למשה מסיני וכו', ועיין הון עשיר שהכוונה ע"פ מה שאמרו שהראה הקב"ה למשה כל מה שתלמיד ותיק עתיד להתחדש, וכעין זה איתא ברש"ש שם, וע"ע שו"ת רדב"ז (ח"ח סימן ר"ג) ומש"כ על הרמב"ם (תרומות פ"א ה"ו).

ב וכעין זה איתא בסוף מסכתא עדיות (פ"ח מ"ז), אמר רבי יהושע, מקובל אני מרבן יוחנן בן זכאי, ששמע מרבו, ורבו מרבו, הלכה למשה מסיני שאין אליהו בא לממא ולטהר לרחק ולקרב, וכו'.

ג במשנה (אהלות פ"ד מ"א) איתא הו"ז מביא את הטומאה כל שהוא, והוא מתקנת חז"ל כמו שכתב הרמב"ם (פי"ז מטומ"מ), אך הרמב"ם בפירוש המשנה על משנה זו כתב ששיעורין אלו כולם הלכה למשה מסיני, והרי כתב שטומאת זו וכיוצא בה שאין בהם פותח טפח הוא מדבריהם, ועיין קרית ספר (שם) וז"ל 'ואפשר דהוי הלכה פסוקה כהלכה למשה מסיני כדאמרינן בעלמא' ולכאורה כוונתו כעין המשנה בידים הנ"ל בסמוך, ועיין שם.

ד עיין בעירובין (דף ה) ובתוס' שם וליכא למימר דנילף שלא יועיל לחי וקורה למבוי ועומד מרובה לחצר דגמירי לה מסיני דמהני וכן שיועיל לחי וקורה לחצר ליכא למילף דגמירי דבעי פס ארבעה.

ואיתא שם במהרש"ל [חכמת שלמה] ויש מתמיהין הלא מבוי וחצר מן התורה שריין ומדרבנן הוא דאסירי וא"כ איך שייך לומר בכאן הלכה למשה מסיני, וצריך לומר דהכי גמירי להו מסיני היכא שיבואו ליגזור ולאסור המבוי והחצר אזי יתקנו המבוי בלחי

וראיתי מהגאון הגדול ר' דוב לנדו שליט"א [בגליון אהלי שבת גליון 5] להקשות, איך יפרש רעק"א הקרא 'את אשר תאפו וגו' והרי המן הי' ראוי' לאכילה בלא זה, אך לפי הנ"ל אולי אפשר לומר שכבר אסרו חז"ל בימי משה שלא לבשל דבר הראוי' לאכילה.

דהנה נתבאר שהסמ"ג מפרש הפסוק ולא יכלו לעשות הפסח במעודו, שהזאה שלהם היה בשבת והזאה שבות ואינו דוחה שבת, מבואר שאפשר אפילו לפרש פסוק בגזירת חז"ל, וע"ע ביצה (דף טו:).

אך יש לחלק שהתם קאמר קרא שאסור לבשל בשבת, משא"כ התם לא כתוב בתורה למה לא יוכלו לעשות הפסח.

יז. תהילים כה.

וקורה והחצר בעומד מרובה כו' וכמדומה לי שמצאתי כעין זה, והוא כעין סברת הרדב"ז נסמן לעיל"י.

ה וע"ע ירושלמי פאה (פ"ב ה"א) דהנה במשנה שם איתא באמת אמרו העיגול של דבילה שנמא מקצתו תורם מן הטהור שיש בו על הטמא שיש בו, וכתב שם הירושלמי א"ר ליעזר כל מקום ששנינו באמת הלכה למשה מסיני, והר"ש ורא"ש (שם) כתבו שאינו הלכה למשה מסיני, ועיין עוד לשון החוות יאיר (סמן קצ"ב אות י"ט) החזן רואה מהיכן תינוקות קוראין. לשון באמת אמרו פ"א דשבת ולא זכר בו הרמב"ם שהוא הלכה למשה מסיני לא בפ"י המשנה ולא בספרו פ"ה דהל' שבת והרע"ב כתב שא"א לומר בזה שהוא הל"מ. ויפה כתב וכבר כתבנו בסמוך דבמ"ש העיגול של דבילה וכו' ג"כ קשה זה.

תקנות שהם מדורות מאוחרות

והנה ודאי גם חלק מהתקנות שלא נזכר מי תקנו, אינם מימי משה אלא מדורות מאוחרות יותר, והיינו כל אלו שנשנו גביהם "בראשונה"י, א"נ "כיון שראו ב"ד", או "כשראו ב"ד", או "בתחילה היו" וכהנה ודאי הרי הם מדורות מאוחרות, והיינו משום שאצלם לא היה סיבה להתקנה ב"ד, שלפני זה לא הגיע לידי סכנה, או לא היו שכיחים רמאים, או שלא היו חשודים לזייף או על השבועה².

יח. וע"ע העמק שאלה (קל"ז ב) שהעיר שלכאורה המהרש"ל והרדב"ז אמרו דבר אחד.

יט. אמנם מצאתי לכאורה תקנה שנזכר בו בראשונה ומבואר שהוא מימי משה, דהנה במשנה (ר"ה דף ל:) איתא בראשונה היו מקבלין עדות החדש כל היום פעם אחת נשתהו העדים מלבוא ונתקלקלו הלויים בשיר התקינו שלא יהיו מקבלין אלא עד המנחה ואם באו עדים מן המנחה ולמעלה נוהגין אותו היום קודש ולמחר קודש.

והנה עיין תוספתא ר"ה (פ"א ה"י) וז"ל, בראש השנה כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, וכו' קדשוהו בי"ד הדין נכנס לפניו ואם לאו אין הדין נכנס לפניו. וכן אתה מוצא בעומר של מן, אם בא החודש בזמנו מיד הוא כלה ואם לא מתעכב לשלשה ימים עכ"ל, ופירושו ברור שאם קדשו בי"ד את החודש (של תשרי) בזמנו, כלומר ביום ל' לאלול ועשו רק יום אחד ר"ה אז עומר המן שלקטו אתמול מיד כלה שלמחרת אין צריכים לו שהוא כבר חול ויורד המן מחדש. אבל כאשר לא באו עדים ביום שלשים ועשו אותו היום קודש ולמחרתו קודש והמן לא ירד לא ביום ל' מחמת קדושת ספק של ישראל שנהגו אותו יום קודש ולא למחרתו, א"כ התעכב המן לשלשה ימים, ועיין במנחת ביכורים שם עיין שם, ע"כ. ומבואר מהתוספתא ששני ימים ר"ה כבר היה נהוג במדבר בימי משה. [ועיין עלי תמר תענית פ"ד בשם הרב רבי חיים טוביאס ז"ל בירחון המאור תרצ"ג גליון א']. והוא תמוה מאי 'בראשונה', ואולי התוספתא מיירי באופן שלא הגיעו העדים עד אחר יום הראשון, [ולא מן המנחה ולמעלה], אמנם א"כ נתברר שיום הראשון אינו קודש, ואין שני הימים קדושים ודאי.

ב. ועיין שו"ת עמק הלכה חלק ב סימן יד גבי דרישות וחקירות של עדי ממון שלא נתקן מימי משה, וע"ע במשנה (ברכות נד.) והתקינו שיהא אדם שואל את שלום חבירו בשם וכו', ולא מבואר כאן מי ה' זה שתיקן תקנה זו, ובמדרש רות רבתי (ה, ה) איתא: ועמד בועז ובית דינו והתקינו לשאול שלום בשם ע"כ. הנה דמפורש דבועז תיקן זאת. ובגמ' להלן (סג, א) וכי תימא בועז מדעתי' דנפשי' עבד ת"ש וכו' וברש"י דגמרינן ממלאך שאמר לגדעון ע"ש. ובמכות (כג, ב) נמנה ענין זה בין הדברים שבוועז "עבד מדנפשי" ומשמים הסכימו על ידו ע"ש וצ"ע.

דעת הב"ח שתקנה מימי משה הוא כדאורייתא

עוד אציין לדברי הב"ח (או"ח סימן תרפ"ה) שמבואר מדבריו שכל תקנה שהוא מימי משה, דינו כדאורייתא, וכן מבואר בבית הילל (יו"ד סימן שצ"ח) שהביא דברי הרמב"ם שו' ימי אבילות הוא תקנה מימי משה, וכתב עליו, "וקשה למה כיון שמושה תיקן להם בודאי הוא דאורייתא ומנא ליה זה" ע"כ, מבואר גם מדבריו שתקנה שהוא מימי משה דינו כדאורייתא, וכן משמע מדברי הקרבן עדה על הירושלמי בכתובות משה התקין שבעת ימי המשתה ושבעת ימי האבל, שכתב משה התקין. כלומר מדאורייתא אית לן שיהו שבעת ימי המשתה וז' ימי אבל דכתיב ביעקב מלא שבוע זאת וכתיב ויעש לאביו אבל שבעת ימים ע"כ, ועיין ברכי יוסף בסימן קל"ה מה שהעיר על הב"ח, וע"ע בעמודי אש (סימן ז') שהביא דברי הבית הילל וחלק גם עליו, עכ"פ לדברי הב"ח שתקנה מימי משה הוא דאורייתא, ודאי מוכח שסתם דרבנן איננו מימי משה, דא"כ לא נאמר ספיקא דרבנן לקולא בהרבה מתקנות חז"ל, והוא דבר שאינו יתכן כלל, וכן מוכח מכמה דוחתי שא"א לומר כן.

דעת הבית יצחק שתקנות הנביאים דינם כדאורייתא

והנה עוד יותר ראיתי בעמודי אש (סימן ז') שהביא מהבית יצחק (שער הספיקות סימן כב וסימן ע) שכתב דתקנות נביאים הוי כשל תורה וספק להחמיר, יעוי"ש. ובעמודי אש שם כתב שלפי דבריו גם תקנה שהוא מימי עזרא הוי דאורייתא, א"כ לפי זה גם א"א לומר שסתם תקנה הוא מימי עזרא, כיון שא"א לומר שסתם תקנה דינו כדאורייתא וספיקא לחומרא, ולכאורה יש לנו עוד מקור לדברי הבית יצחק מהקהלת יעקב (בלשון חכמים אות תנו) והארעא דרבנן (אות תקלה) שכתבו בשם הנמוקי יוסף פרק הערל דכל מקום שנאמר 'צריך' הוא דרבנן, דאי דאורייתא 'חייב' מיבעיא ליה למיתני. ועל זה כתבו דצריך עיון, דבפרק ג' דברכות, זכ שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע ומשמש שראתה נדה צריכים טבילה עכ"ל, ולכאורה מאי כקשיא להו הא תקנת עזרא אינו דאורייתא, ושפיר שייד לשון

ובהגהות הרש"ש לב"ק (פב ע"א) כתב דנראה לו שזו תקנת עזרא, כמו התקנה לומר ברוך ה' וכו' מן העולם ועד העולם שנוכרה קודם במשנה. אלא שעזרא וב"ד הסתמכו על בועז לתקן כן ע"ש.

וע"ע בגנזי ראשונים לברכות (ע' קכא) בשם ספר המכתב וז"ל: "התקינו שיהא אדם שואל בשלום חבירו, איני יודע מתי היתה זו התקנה, כי לא היתה תקנה זו אלא מפני שהיו אדוקים לע"ז ואומרים הם כי לא להזכיר בשם ה', והחסידיים שבהם היו מזכירים אותו אפילו בשאלת שלום, ובבית שני לא היתה אדיקות ע"ז, ואולי בימי בועז היתה תקנה זו ואף על פי שהיא מאוחרת במשנה, או שמא בימי יוניים היה, שהיו גוזרים על ישראל, וכשגברה ידם של בית חשמונאי תיקנו תקנה זו, ולמדוה מן הראשונים שנאמר, והנה בועז בא וגו' ואמר לקוצרים ה' עמכם, וכן בירושלמי משמע דבועז תיקנה. ובתוספתא הזקנים הראשונים כשהיו רואים שהתורה משתכחת לישראל היו מבליעים אותה ביניהם שנאמר והנה בועז בא וגו', (פ"א) נראה שלא היתה תקנה זו בימי בועז אבל החסידיים שבדור היו עושים לעצמם, עכ"ל.

הנה שמובאת כאן דעה חדשה. שזה תקנה שתיקנו בימי החשמונאים. ובפסקי ריא"ז לברכות (כאן) איתא: מימות הקדמונים התקינו וכו' וזה מתאים עם כל השיטות הנ"ל, וע"ע באגרות משה (יו"ד חלק ד סי' נא).

צריך, וכבר העיר העמודי אש (שם) בזה, אך מ"מ הדברים מחודשים מאוד ועיין עמודי אש (שם) שדחה דבריו, והוכיח מכמה מקורות שתקנה מימי הנביאים אינו כדאורייתא, וגם דחה כל ראיותיו של הבית יצחק, ובנוסף יש לנו להביא כל האחרונים שחלקו על הב"ח וכתבו שאפילו תקנה מימי משה אינו דאורייתא, כ"ש תקנה משאר נביאים הרי הוא דרבנן.

